

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – מגילה, עמ' 55-67

שיעור ד

כהנים ולויים מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה

(מגילה ג ע"א-ע"ב)

- א. "משפחה ומשפחה" – להביא משפחות כהונה ולוויה
- ב. מבטלים עבודתם או דוחים עבודתם?
1. ריטב"א בשם יש מפרשים: מקרא מגילה מבטל עבודתן לגמרי
2. תוספות וראשונים נוספים: מקרא מגילה קודם לעבודה
3. רמב"ם: מקרא מגילה עדיף, שכולם נדחין מפני מקרא מגילה
- ג. חנוכת בית שני בימי הפורים: מבטלין עבודה מפני מקרא מגילה

סיכום

א. "משפחה ומשפחה" – להביא משפחות כהונה ולוויה

בפסוק (אסתר ט, כח) נאמר: "והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר". בגמרא (ג ע"א) נדרשו המילים: "משפחה משפחה":

אמר רבי יוסי בר חנינא: להביא משפחות כהונה ולוויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה.

דאמר רב יהודה אמר רב: כהנים בעבודתן, ולוים בדוכן, וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה.

תניא נמי הכי: כהנים בעבודתן, ולוים בדוכן, וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה.¹

מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה.

בירושלמי (ב, ד) נאמר:

רבי חלבו רב חמא בר גוריא בשם רב חמא בר עוקבא בשם רבי יוסי בר חנינא: "משפחה ומשפחה" – מיכן למשמרות כהונה ולוויה שיהיו בטילין.

אמר רבי חלבו: מיכן לבית הועד שיהא בטל.

רבי יוסי בר חנינא היה אמורא ארץ ישראלי. הוא זה שעיגן בפסוק את ההלכה שכהנים ולוויים מבטלים את עבודתם ובאים לשמוע מגילה. רב חמא בר עוקבא, שהיה תלמידו (ירושלמי שביעית ט, א; פסחים נב ע"ב; ועוד), מסר בירושלמי דרשה זאת בשמו. בהמשך הסוגיה (ג ע"ב): הזכיר רבא את דברי רבי יוסי בר חנינא: "אמר רבא: פשיטא לי עבודה ומקרא מגילה – מגילה עדיף, מדרבי יוסי בר חנינא". הר"ן (ב ע"ב מדפי הר"ף) כתב שרבא התבסס על סוגייתנו.

¹ המרדכי (סי' תשפה) למד מסוגייתנו על הלכות אבל בפורים: "אחר שהתפללו בבית האבל לליל פורים בערב לעת קריאת המגילה מותר לילך לבית הכנסת, דאפילו עבודה דקרנן ציבור מגילה דוחה, אע"ג דעבודה דחיא שבת [תוספתא שבת טו, טז; מכילתא דרבי ישמעאל בא – מס' דפסחא בא פרשה ט ד"ה אך אשר; שבת קלב ע"ב], כדאמרין פ"ק דמגילה כהנים בעבודתם ולוים בדוכןם וישראל במעמדם מבטלין ובאין לשמוע מקרא מגילה, כל שכן דדחיא אבילות".

בגמרא נאמרה הלכה זו ש"כהנים בעבודתן ולוויים בדוכנן וישראל במעמדן, כולם מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה" בשם רב יהודה אמר רב, ושכך כתוב בברייתא, אך הן הברייתא והן דברי רב יהודה אמר רב אינם מבוססים על פסוק. לפי רב כשקוראים מגילה בזמנה אפשר לקרוא ביחיד (ה ע"א), ובכל זאת עדיף לקרוא מגילה בציבור, ועל כן הכהנים, הלוויים והישראלים שבמקדש היו מבטלים את עבודתם ובאים לשמוע מגילה עם כל הציבור.

בגמרא (ערכין ד ע"א) נזכרה ברייתא שמקורה בתוספתא (מגילה ב, ד):

הכל חייבים במקרא מגילה, כהנים לויים וישראלים.

על דברי התוספתא הללו נאמר בגמרא (שם):

פשיטא! לא צריכא, ליבטיל עבודתם. וכדבר יהודה אמר שמואל, דאמר רב יהודה אמר שמואל: כהנים בעבודתם, ולויים בדוכנן, וישראל במעמדן, מבטלין עבודתם ובאין לשמוע מקרא מגילה.

לפי הגמרא כוונת התוספתא היא שעל כהנים, לוויים וישראלים לבטל את עבודתם ולבוא לשמוע מגילה, וזאת על בסיס דברי רב יהודה בשם שמואל, אם כי בסוגייתנו רב יהודה אמר זאת בשם רב. בכל יום היו כחמישים כהנים בעבודת הקודש, לפחות שנים עשר לוויים היו משוררים, ולפחות חמישה עשר לוויים היו מנגנים בכלים. אף על פי שהם היו הרבה יותר מעשרה, בכל זאת הם יצאו לקרוא מגילה עם הציבור שנמצא מחוץ למקדש, כי אז פרסום הנס גדול יותר.² "ישראל במעמדן", הסביר רש"י (ד"ה וישראל במעמדן): "עומדין היו על תמידי צבור בשעת הקרבן, כדתנן במסכת תענית (כו, א)."³ יש לשים לב שבדברי רבי יוסי בר חנינא עצמו בגרסת הבבלי והירושלמי לא כתוב "ישראל במעמדן", ובירושלמי לא נזכר כלל "ישראל במעמדן".⁴

ב. מבטלים עבודתם או דוחים עבודתם?

1. ריטב"א בשם יש מפרשים: מקרא מגילה מבטל עבודתן לגמרי

"מבטלין עבודתן" – ביטול מוחלט או דחייה? בהמשך הגמרא נזכר הפסוק: "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו

² הרב ישראל אריאל (סידור המקדש, א, עמ' 68–70) פירט את מספריהם ותפקידיהם השונים של כוהני בית האב שהיו משרתים במקדש מדי יום, וכן את מספריהם של הלוויים ששוררו וניגנו במקדש בכל יום [על פי המשניות במסכת תמיד (א–ז); משנה ערכין ב, ג; רמב"ם הל' כלי המקדש ג, ג–ד]. על ההוראה לצאת מהמקדש ולשמוע מקרא מגילה עם הציבור בשל פרסום הנס, ראה בהרחבה בשיעור י: "פרסום הנס במקרא מגילה, ובנוכחות עשרה".

³ הרב שלמה כהן (חשק שלמה, ג ע"א) דן אם היו מעמדות בפורים, שהרי בגמרא (תענית כו ע"א) נאמר שביום שקוראים הלל אין מעמדות, ומאחר שלפי דעה אחת קריאת המגילה היא ההלל של פורים (יד ע"א), לא היו מעמדות בפורים. הוא תירץ שיתכן ש"שיגרא דלישנא נקט". לגוף העניין נראה שהכוונה במשנה בתענית רק לפרקי ההלל, ולא לתוכן אחר ששקול כמו פרקי ההלל. ראה עוד: אריאל בנר ("מעמדות בפורים", כי שרית, עמ' 176–179).

⁴ בהמשך הגמרא נזכר שמלאך ה' הוכיח את יהושע בן נון על כך שעם ישראל ביטל תמיד של בין הערביים [נדון בכך לקמן]. התוספות (ד"ה אמר) שאלו מדוע הכהנים ביטלו ולא הקריבו? הרשב"א והריטב"א כתבו בשם יש מפרשים: "דלא [קרבן] תמיד ממש בטלו, אלא שלא היה שם מעמד ישראל מפני שהיו טרודים במלחמה, והעלה עליהם כאלו בטלו התמיד. והם לא חששו כל כך, כיון שאינם מעבדין את הקרבן". הרשב"א והריטב"א דחו הסבר זה. מפרשי הריטב"א והרשב"א ציינו מפרשים שדנו אם מעמדות של ישראל מעבדים את הקרבת הקורבן או לא, ומכל מקום יש להעיר שהמעמדות של ישראל תוקנו בימי שמואל ודוד (תענית כו ע"א) ובימי יהושע בן נון עדיין לא היו מעמדות של ישראל.

אתה אם לצרינו. ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי" (יהושע ה, יג-יד). לפי דרשת הגמרא המלאך אמר ליהושע: "אמש בטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה". רש"י (ד"ה אמש) כתב: "...האשימן בשני דברים: אמש, כלומר כשהעריב היום, היה לכם להקריב תמיד הערב ובטלתם אותו, ונשתהיתם במארב העיר חנם שאין זמן מלחמה בלילה [משתחשך]. ועכשיו – שהוא לילה, היה לכם לעסוק בתורה, שהרי אינכם נלחמים בלילה". מדברי רש"י משמע שמשמעות המילה ביטול היא הפסד מוחלט.

יש מהראשונים שפירשו כך גם בנוגע לביטול עבודת התמיד בבית המקדש. הריטב"א (שם) כתב:

ויש מפרשים מבטלין עבודתן לגמרי, אפילו כשאין שהות ביום לחזור לעבודתן. וחכמים יכולים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה.

לפי הריטב"א עבודת התמיד היא מצווה מהתורה, אך לחכמים יש סמכות לעקור מצווה מהתורה בשב ואל תעשה (יבמות צ ע"ב). הריטב"א עצמו לא קיבל הסבר זה, אם כי הוא לא נימק מדוע. רבי עקיבא איגר (גליון הש"ס שם) ציין את פסקי התוספות (ערכין, פרק א, אות יט) שכתב: "כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן מבטלים לקרות מגילה, אפילו עובר זמן הקרבן".

הרב דוד הלוי סגל, הט"ז (טורי זהב, שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרפז, ב) תמך בעמדה זו, שמקרא מגילה מבטל לחלוטין את עבודת התמיד. לפיו, ההוכחה לכך היא מדברי הגמרא שמגילה עדיפה מתלמוד תורה, וברור שכאן מדובר על הפסד מוחלט, מאחר שלימוד התורה שיילמד לאחר שיקראו מגילה הוא מצווה חדשה. מכאן שאפשר לבטל מצווה דאורייתא כמו עבודת התמיד ותלמוד תורה בשביל מצווה דרבנן כמו מקרא מגילה, במיוחד כשאפשר לפרש שמגילה היא מדברי קבלה, שהם כדברי תורה.⁵

איך ייתכן מצב שיקראו בו מגילה ולא תהיה שהות להקריב קורבן תמיד? לא רק זאת, תמיד של שחר היה קרב משיאור המזרח (יומא כח ע"א), וזמן ההליכה משיאור המזרח עד שתנץ החמה הוא ארבעה מיל (ירושלמי ברכות א, א; יומא ג, ב), דהיינו שעה וחמישית (72 דקות). עבודת התמיד הייתה כשעה (פסחים נח ע"א). זמן קריאת מגילה הוא מהנץ החמה (כ ע"ב). אם כן, היה מספיק זמן להקריב תמיד ואחר כך ללכת לשמוע מגילה.⁶ נראה שהלכה זו נאמרה במקרה שהכוהנים לא הספיקו מסיבה כלשהי להקריב את התמיד וכבר הגיע זמן הנץ החמה, זמן מקרא מגילה. קרה שהקריבו תמיד של שחר לאחר ארבע שעות זמניות מאז הנץ החמה בשל אונס (משנה, עדויות ו, א; ירושלמי, ברכות ד, א, ותענית, ד, ה; ברכות כז ע"א; רמב"ם, הל' תמידין ומוספין א, ב). בדיעבד ייתכן שגם לאחר ארבע שעות זמניות ובמשך כל היום אפשר להקריב תמיד של שחר. מגילה אפשר לקרוא במשך כל היום (כ ע"ב), ועל כן ייתכן שיקראו מגילה ולא תהיה שהות להקריב קורבן תמיד של שחר.

ייתכן גם ביטול תמיד של בין הערביים. תמיד של בין הערביים היה קרב משש שעות ומחצה עד סוף היום (פסחים נח ע"א; רמב"ם, הל' תמידין ומוספין א, ג). כאמור, מגילה אפשר לקרוא במשך כל היום. אם מסיבה כלשהי לא קראו מגילה בבוקר אלא לקראת סוף היום, והעובדים במקדש טרם הקריבו את התמיד של בין הערביים, אפשר שיקראו מגילה ולא תהיה שהות להקריב קורבן תמיד של בין הערביים. נוסף על כך, יכול להיות שמסיבה כלשהי הציבור יקרא את המגילה של הערב מפלג המנחה ביום י"ג באדר, ולא יקראו אחר כך.⁷ אם העובדים במקדש טרם הקריבו את קורבן

⁵ הגר"א (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרפז, ב) כתב גם כן: "מקרא מגילה עדיף, דדוחה עבודה לגמרי".

⁶ כך הקשה מ"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (ימי הפורים, עמ' 154) ונשאר בצ"ע.

⁷ בהרחבה ראה בשיעור יא: מקרא מגילה: ב"ג באדר מפלג המנחה, ב"א-י"ג באדר, מא' באדר.

התמיד של בין הערביים, יהיה עליהם לצאת ולשמוע מגילה, ולא תהיה שהות להקריב קורבן תמיד של בין הערביים.

2. תוספות וראשונים נוספים: מקרא מגילה קודם לעבודה

ראשונים אחרים חלקו וסברו שב"מבטלין עבודתן" הכוונה שהכוהנים והלוויים שמעו מגילה ואחר כך הקריבו את התמיד. משמעות המילה ביטול בהקשר זה היא דחייה. תוספות (ג' ע"א ד"ה מבטלין) כתבו:

וקשה אמאי מבטלין והלא אחר הקריאה יש הרבה שהות לעבודה?

הרא"ה קוק (מצות ראה, סי' תרפז, ב [עמ' פט]; טוב רואי מגילה, עמ' קנ) דייק מקושיית התוספות:

משמע מלשונם שעל עצם הדין לא הוה קשה להם אם היינו שונים דעבודה נדחית להבטל לגמרי מפני מקרא מגילה, מטעם דאיך אפשר שתדחה מצוה דאורייתא מפני מגילה דרבנן. דיש לומר כיון שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, אלמו הם ז"ל למצוות מגילה שתדחה אפילו מצוה דאורייתא בשב ואל תעשה.

תוספות הקשו על ביטול התמיד משום שאפשר לעבוד את עבודת המקדש גם לאחר קריאת מגילה. מעצם הקושייה על אופן הביצוע הבין הרא"ה קוק שקיימת הנחה בדברי התוספות שיש סמכות בידי חכמים לעקור מצוות עשה מהתורה בשב ואל תעשה, ובמיוחד כשמדובר בחיזוק מצווה מדרבנן. יש להעיר שהסברו של הרא"ה קוק להנחה שבקושיית התוספות תואמת לדברי יש מפרשים שציין הריטב"א. התוספות השיבו:

ויש לומר דכיון דמשהאיר היום הוי זמן עבודה והם מניחין אותה בשביל הקריאה, משום הכי קרי ליה ביטול.

דחייה של פעולה קבועה שעושים בכל יום בזמן מסוים נחשבת גם היא ביטול, אף על פי שיעשו את הפעולה הזו אחר כך.⁸ לפי תשובת התוספות אין מדובר על הפסד מוחלט של הקרבת התמיד במקדש, אלא על דחייה. קודם יקראו מגילה, ואחר כך יקריבו את התמיד. הרא"ה קוק (שם) הסביר שכוונת תשובתו של התוספות לומר "דכיון דאפשר לאוקמי חידושא דקרא לענין הקדמה, אין לנו מקום לחדש ביטול מצוה דאורייתא לגמרי, אע"פ שאם היה הדבר מוכרח היה אפשרי כמו שכתבתי". בנוגע לטענת המלאך נגד יהושע שהם ביטלו תמיד של בין הערביים, גם התוספות (ד"ה אמש) הסכימו ששם מדובר על הפסד מוחלט:

אמש בטלתם תמיד של בין הערבים – קשה אמאי בטלוהו? בשלמא תלמוד תורה בטלו לפי שהיו צרים על העיר כל ישראל, אבל הכהנים אמאי לא היו מקריבים התמיד? וי"ל לפי שהארון לא היה במקומו כדאמר פרק הדר (עירובין דף סג ע"ב) והכהנים נושאים את הארון.

מכאן שלפי תוספות הפועל בט"ל יכול להתפרש בשני מובנים: הפסד מוחלט, או דחייה של פעולה שמבצעים בזמן קבוע.

תוספות (ד"ה מבטלין) כתבו עוד שאין אפשרות שהכוהנים יקריבו את קורבן התמיד ואחר כך יקראו מגילה לבדם, משום שטוב יותר שיקראו עם כל הציבור בשל פרסום הנס. הריטב"א (שם)

⁸ כך הסביר הרב צבי יהודה הכהן קוק (גיליון הש"ס על מסכת מגילה [מופיע בסוף מסכת מגילה עם בירור הלכה]: "בזמן של אותו היום שהאיר נתחייב בעבודה והוא נתבטל ע"י הקריאה... המעשה של אותה שעה... חשיב שמתבטל ע"י זה").

סבר גם כן כתוספות, אך לפיו: "מבטלין מעבודתן כדי לקרוא עכשיו בצבור משום 'ברוב עם הדרת מלך', והכי משמע לישנא דבאין לשמוע מקרא מגילה". הר"ן (ב ע"ב בדפי הר"ף) כתב גם כן כתוספות והסכים שכל זה "דוקא בשיכולים אחר כך להשלים העבודה, הא לאו הכי ודאי אין מבטלין העבודה דאורייתא משום מגילה דרבנן". הרב יוסף קארו (בית יוסף, טור אורח חיים סי' תרפז) כתב שגם התוספות סברו כמו הר"ן (ד"ה מבטלין).⁹

הט"ז (טורי זהב, שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרפז, ב) לא הסכים עם דברי הרב יוסף קארו, שהתוספות סברו כמו הר"ן, מאחר שהתוספות אמרו את דבריהם על לשון הברייתא "מבטלין כהנים מעבודתם", בזמן עבודתם וכשיש עוד שהות במשך היום, "אבל אי מקרי דלא נעשית העבודה עד שעה קטנה קודם כלות שיעור שלה ויש לפניו מקרא מגילה, אין הכי נמי דמגילה דוחה העבודה לגמרי, כיון שאי אפשר לקיים שניהם, פרסומי ניסא עדיף כנלע"ד".¹⁰

הריטב"א (ג ע"א) כתב עוד שאם הכהנים התחילו לעבוד אין מפסיקים אותם, ויחזרו לעבודתם לאחר מכן, אלא אם כן לא יהיה אחר כך מי שיקרא להם. לפי הריטב"א מה שאמר רבא "עבודה ומקרא מגילה מקרא מגילה עדיף מדברי יוסי בר חנינא", היינו דמקדמין מקרא מגילה כדי לקרותה בציבור וכדאמרן.

הרב אריה לייב (טורי אבן שם) הסביר שהנפקא מינה בין הדעות היא דווקא ביחס לתמיד של בין הערביים אם איחרו מלקרוא עד סמוך לחשכה. הרב יהודה אריה ליב אלתר (שפת אמת שם) הסביר שהנפקא מינה במקרה שיש צורך ללכת כל היום למקום המגילה. השפת אמת הסביר אחרת את דברי הגמרא "מבטלין", ולפיו אם הכהנים ואנשי המעמד לא שמעו עדיין מגילה מחליפים אותם אחרים שכבר שמעו, ולגבי אותם שלא שמעו זהו ביטול. אין מצב שבו העבודה מתבטלת לגמרי.¹¹ הרא"ה קוק (מצות ראייה וטוב רואי – מגילה שם) האריך מאוד בביאור דברי אחרונים כמו הט"ז, הטורי אבן והפני יהושע בסוגיה, ובסוף דבריו כתב שתקנת חכמים שכולם בטלים מעבודתם היא להקדים מקרא מגילה לעבודה:

שהוא דבר נוהג תדיר ושכיחא מילתא. אבל אם נאמר דהיתה התקנה לדחות לגמרי, לא משכחת לן כי אם באופן רחוק וזר במי שאיחר קריאתו וכיוצא בזה, ולמה יתקנו חז"ל תקנה נגד כללי התורה בכל מקום באופן רחוק כזה, וכי מה יתן ומה יוסיף זה המקרה הרחוק לענין פרסומי ניסא.

לפיו מדובר בהקדמה של מקרא מגילה לעבודה ולא דחיה מוחלטת. יתכן מצב קיצוני שיקראו מגילה והתוצאה תהיה ביטול עבודת התמיד, אך חכמים לא מתקנים תקנה לכזה מצב רחוק.

3. רמב"ם: מקרא מגילה עדיף, שכולם נדחין מפני מקרא מגילה

הרמב"ם (הל' מגילה א, א) כתב:

⁹ ראה עוד בדברי הרב יהושע פלק (פני יהושע שם) שביסס את דברי התוספות שאין מדובר על דחייה מוחלטת "אלא כולה סוגיין להקדים איירי כמו שכתב התוספות", ובדברי הרא"ה קוק (מצות ראייה, עמ' צא-צא; טוב רואי – מגילה, עמ' קנב-קנג) שדן בדבריו.

¹⁰ בדברי הט"ז והסוגיה כולה דנים מפרשי השו"ע שם (הגר"א, החכמת שלמה, היד אפרים, מחצית השקל). הרא"ה קוק (מצות ראייה, עמ' צא; טוב רואי – מגילה, עמ' קנד).

¹¹ אחרונים נוספים עסקו בדברי הראשונים שצינו. ראה: הרב יאיר בכרך (שו"ת חוות יאיר, סי' ח-יא); הרב יחזקאל לנדא (שו"ת נודע ביהודה, קמא סי' מא); הרב מאיר איזנשטט (שו"ת פנים מאירות א, סי' נו); מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא ("בענין מבטלין תורה למקרא מגילה", מנחת אברהם, א, סי' ט); הרב אליהו בקשי דורון ("בענין ביטול תורה ועבודה מפני קריאת מגילה", שו"ת בנין אב, ג, סי' כח), ועוד. סיכום דעות הראשונים והאחרונים: בירור הלכה, מגילה, עמ' ג-ד.

ואפילו כהנים בעבודתן **מבטלין** עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה, וכן **מבטלין** תלמוד תורה לשמוע מגילה. קל וחומר לשאר מצות של תורה שכולן **נדחין** מפני מקרא מגילה. ואין לך דבר **שנדחה** מקרא מגילה מפניו חוץ ממת מצוה שאין לו קוברין שהפוגע בו קוברו תחלה, ואחר כך קורא.

הרמב"ם הבחין בדבריו בין ביטול לדחייה, ולא נימק את טעם הדין. הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, ג ע"א), כתב שלפנינו מחלוקת בין התוספות לרמב"ם. לפיו, הרמב"ם הבין שמכך שנאמר "כהנים בעבודתן" משמע שהכוהן שעובד במקדש מניח עבודתו ויוצא, על אף שאסור לכוהן לצאת מהמקדש ולהניח עבודה (הל' ביאת המקדש ב, ה): "כהן שיצא מן המקדש בשעת העבודה בלבד חייב מיתה בין כהן גדול בין כהן הדיוט", ולדברי הנצי"ב: "אלא מפני דמקרא מגילה דוחה מצוה לגמרי".¹²

על דברי הרמב"ם (הל' ביאת מקדש שם) העיר הרב יהודה רוזאניס (משנה למלך שם) שהוא לא ציין שמותר לכוהן לצאת כדי ללמד זכות על אדם שנידון בבית דין להיהרג (יומא פה ע"א-ע"ב). נראה פשוט ומובן שמותר לכוהן לצאת לצורך כמו הצלת נפש מישראל, ולכן הרמב"ם לא כתב דבר בעניין. אלא שבנוגע למקרא מגילה, הדיון אינו בשאלה אם מותר לכוהן לצאת או לא, אלא התקנה היא שכל העובדים שנמצאים בבית המקדש – הכהנים, הלוויים והישראלים – יוצאים מבית המקדש כדי לשמוע מקרא מגילה, והתוצאה היא שקורבן התמיד אינו מוקרב בשעה הקבועה מדי יום.

נראה שאין הכרח לומר שהרמב"ם חלק על התוספות, וגם לפי הרמב"ם מקרא מגילה אינו מבטל לחלוטין את הקרבת קורבן התמיד אלא דוחה את ההקרבה. להלן ההלכה בשלמותה (רמב"ם הל' מגילה א, א):

והכל חייבים בקריאתה אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים, ומחנכין את הקטנים לקרותה, ואפילו כהנים בעבודתן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה, וכן מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה.
קל וחומר לשאר מצות של תורה שכולן נדחין מפני מקרא מגילה. ואין לך דבר שנדחה מקרא מגילה מפניו חוץ ממת מצוה שאין לו קוברין, שהפוגע בו קוברו תחלה ואחר כך קורא.

בחלק הראשון של ההלכה הנושא הוא מי הם החייבים במקרא מגילה, ואילו פעולות עושים אותם אלו שחייבים. לפי ההלכה, על כהנים לבטל את עבודתם ולבוא לשמוע מקרא מגילה, ועל לומדי התורה לבטל את לימוד התורה הקבוע ולבוא לשמוע מגילה.
בחלק השני של הלכה הנושא הוא המצוות עצמן, לא מקיימי המצוות. הכלל הוא שכל המצוות האחרות נדחות, קודם יש לקרוא מגילה, רק קבורת מת אינה נדחית וקודמת למקרא מגילה.
הרמב"ם התבסס בדבריו על דברי רבא בגמרא (ג ע"ב):

אמר רבא: פשיטא לי
עבודה ומקרא מגילה – מקרא מגילה **עדיף**, מדרבי יוסי בר חנינא.
תלמוד תורה ומקרא מגילה – מקרא מגילה **עדיף**, מדסמכו של בית רבי.

¹² הנצי"ב (שם) ציין לדבריו בהעמק שאלה (שאלות דרב אחאי, שאילתא לד, ה), שם האריך בביאור הסוגיה.

תלמוד תורה ומת מצוה – מת מצוה **עדיף**, מדתניא: מבטלין תלמוד תורה להוצאת מת ולהכנסת כלה.

עבודה ומת מצוה – מת מצוה **עדיף**, מ"ולאחותו"...

בעי רבא: מקרא מגילה ומת מצוה, הי מינייהו **עדיף**? מקרא מגילה **עדיף** משום פרסומי ניסא, או דלמא מת מצוה **עדיף** – משום כבוד הבריות? בתר דבעיא הדר פשטה: מת מצוה **עדיף**. דאמר מר: גדול כבוד הבריות **שדוחה** את לא תעשה שבתורה.

רבא קבע סדרי קדימויות בין המצוות. "עדיף" משמעותו קודם.¹³ דברי הרמב"ם "קל וחומר לשאר מצוות של תורה שכולן נדחין מפני מקרא מגילה" הם לימוד של הרמב"ם. קל וחומר זה לא נזכר בגמרא, אך אם אכן לימוד תורה ששקול כנגד כולם (משנה פאה א, א) נדחה מפני מקרא מגילה, בוודאי גם מצוות אחרות. השימוש בפועל דח"ה בדברי הרמב"ם נלמד מדברי הגמרא, שהביאה את ההלכה "גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה".

בחלק השלישי, בסוף ההלכה, הרמב"ם כתב מה סדר הפעולות של אותו אדם שלפניו מת מצווה ועליו גם לקרוא מגילה: "שהפוגע בו קוברו תחלה, ואחר כך קורא". הרב יוסף קארו (בית יוסף, טור אורח חיים סי' תרפז) פירש שהרמב"ם סבר כתוספות וראשונים נוספים, ש"כולן מבטלים עבודתן" אין מדובר על ביטול והפסד מוחלט, אלא על דחייה. הכוהנים עצמם ולומדי התורה מבטלים את הקביעות שלהם כדי לשמוע מגילה, והמצווה הקבועה שהם רגילים לעשות נדחית. רק החובה לקבור מת מצווה קודמת למקרא מגילה. השולחן ערוך (שם ב) פסק:

מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה, קל וחומר לשאר מצוות של תורה שכולם נדחים מפני מקרא מגילה, שאין לך דבר שנדחה מקרא מגילה מפניו חוץ ממת מצוה שאין לו קוברים (כדי צרכו), שהפוגע בו קוברו תחלה ואח"כ קורא.

הרמ"א שם הוסיף:

וכל זה לא מיירי אלא בדאיכא שהות לעשות שתיהן, אבל אם אי אפשר לעשות שתיהן אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה (ר"ן ובית יוסף בשם תוספות ומהר"א מזרחי).

ג. חנוכה בית שני בימי הפורים: מבטלין עבודה מפני מקרא מגילה

עבודת התמיד היא עבודה ציבורית, היא קבועה ונצחית מדי יום ביומו ומוטלת על כלל ישראל, והכוהנים הם אלו שמקיימים אותה בשמם (רמב"ם, ספר המצוות מצוה לח; חינוך מצוה תא). מה

¹³ בגמרא (שבת כג ע"ב) מופיעות בשמו של רבא התלבטויות דומות, ושם מדובר על אדם עני שיכול לקיים אחת מבין שתי מצוות: "אמר רבא, פשיטא לי: נר ביתו ונר חנוכה – נר ביתו **עדיף**, משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום – נר ביתו **עדיף**, משום שלום ביתו. בעי רבא: נר חנוכה וקידוש היום מהו? קידוש היום **עדיף** – דתדיר, או דילמא: נר חנוכה **עדיף**, משום פרסומי ניסא? בתר דאבעיא הדר פשטה: נר חנוכה **עדיף**, משום פרסומי ניסא". הרמב"ם (הל' חנוכה ד, יג) פסק בנוגע לנר חנוכה ונר שבת "מקדים שמן להדליק נר חנוכה, על היין לקידוש היום, הואיל ושניהם מדברי סופרים מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זכרון הנס", אך מצוות הקידוש לא תתבטל כי אפשר לקדש על פת. בהלכה הבאה כתב הרמב"ם (שם יד): "היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו **קודם** משום שלום בית". גם במקרה של נר ביתו וקידוש היום מצוות הקידוש לא תתבטל כי אפשר לקדש על פת (הרב יצחק בן אבא מארי, ספר העיטור עשרת הדיברות – הלכות חנוכה, דף קיז טור ד). אך במקרה של נר ביתו ונר חנוכה תתבטל מצוות נר חנוכה, שהרי אין דרך אחרת לקיים את המצווה. אם כן נראה שכדברינו, הרמב"ם מפרש שעדיף משמעותו קודם, ואם כי ייתכן שהמצווה הקודמת תבטל את המצווה השנייה. אכן, פוסקים חלקו מה תהיה דעת הרמב"ם בשאלה מה יהיה דין אם העיסוק בקבורת מת מצווה יגרום לביטול של מצוות מקרא מגילה. ראה: בירור הלכה – מגילה, עמ' ד-ה.

עומד מאחורי הקביעה של חכמים שתקנת קריאת מגילה תדחה או אף תבטל לגמרי את עבודת המקדש?

אפשר לתלות זאת ברקע ההיסטורי של סיפור מגילת אסתר. עולי בבל שבו לארץ עם הצהרת כורש (עזרא א-ב). הם החלו להקים את המקדש בבנותם מזבח (עזרא ג), אך בניית המקדש פסקה בשל עיכובים מצד הגויים יושבי הארץ (עזרא ד, א-ה). הגויים שלחו כתב שטנה לאחשוורוש בתחילת מלכותו נגד בניית המקדש וירושלים (עזרא ד, ו-כג), ובניו של המן היו אלו שהובילו את כתיבת כתב השטנה (אסתר ט, י ברש"י, ע"פ סדר עולם פרק כט).

כתב השטנה נגד בניית המקדש בירושלים התפתח בשנת שנים עשרה למלכות אחשוורוש, בסוף ימי מלכותו, לצו אשר נכתב ונחתם על ידו להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים בכל מדינות המלך (אסתר ג, ז-טו). על פי המדרש, מרדכי והמן ירדו מארץ ישראל כדי לעסוק בבניינו של בית המקדש (ילקוט שמעוני אסתר, רמז תתרמה): "מרדכי ירד בשביל שיבנה בית המקדש בימיו, והמן ירד בשביל שיבטל בנין בית המקדש בימיו". נושא זה העסיק את אחשוורוש כל ימי מלכותו.¹⁴ לאחר נס פורים עלה דריווש לשלטון וחידש את הרישיון לבניין בית המקדש. האישור להמשיך לבנות היה בשנה השנייה לשלטונו (עזרא ד, כד), ובניית בית המקדש הסתיימה בג' באדר בשנה הששית לשלטונו (עזרא ו, יד-יח):

ושיצא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא. ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה. והקרבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא לחטאה על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל. והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבדת אלהא די בירושלם ככתב ספר משה.

[תרגום: ונשלם הבית הזה עד יום שלושה לחדש אדר אשר היא שנת שש למלכות דריוש המלך. ויעשו בני ישראל הכהנים והלויים ושאר הגולה חנוכת בית האלוהים הזה בשמחה. והקריבו לחנוכת בית האלוהים הזה: פרים - מאה, אילים - מאתיים, כבשים - ארבע מאות, ושעירי עיזים לחטאת [לכפר] על כל ישראל שנים עשר, כמנין שבטי ישראל. והעמידו את הכהנים במשמרותיהם והלוויים במחלקותיהם על עבודת האלוהים אשר בירושלים ככתוב בתורת משה].

המלב"ים (עזרא ו, טז) דן מה פשר ההדגשה בפסוק "הבית הזה", ומדוע החנוכה היא בשמחה כה גדולה:

מה שנאמר "הבית הזה", כי אם היו זוכים אז היה מגיע זמן הגאולה העתידה, ותיכף אחר בנין זה היה יורד בית המקדש מן השמים, כמקדש שראה יחזקאל לעתיד לבא, והיו מתחילים החנוכה השנית שנאמרה ביחזקאל, ולעת עתה עשו חנוכת הבית הזה, שמלת "דנא" מורה שמצפה על חנוכת בית אחר.

והנה חנוכת יחזקאל תתחיל בכ"ג אדר כמבואר שם (יחזקאל מה, יח-כה), והם המשיכו חנוכה שלהם עד כ"ג אדר שהם כ"א יום, ואם היו זוכים היה תיכף חנוכת הבית האחרון שיבנה בידי

¹⁴ במדרשי חז"ל ובגמרא יש אזכורים רבים למאבק על בניית בית המקדש בתקופה זו. ראה בהרחבה בשיעור א: מקרא מגילה בט"ו באדר - כשושן, וכבוד לארץ ישראל.

שמים.¹⁵ ויען שבימים האלה חל פורים שהם ימי משתה ושמחה, אמר שהיה עיקר החדוה על החנוכה שהיתה גדולה משמחת הפורים.

כאמור בפסוקים (עזרא ו, יד) סיום בניין בית המקדש השני היה בג' באדר, ולפי המלבי"ם הם חנכו את הבית במשך שלושה שבועות, מג' באדר עד כ"ג באדר. בימים אלו חל פורים, ופורים זה היה פורים הראשון שציינו כשיש בית מקדש, כשש שנים לאחר נס ההצלה שהיה בשושן ובכל מדינות המלך. אין ספק שזכר הנס היה קרוב וחי, ולכן השמחה הייתה גדולה. זו גם הפעם הראשונה שיש מקום לדיון שדנה הגמרא בסוגייתנו מה קודם למה, עבודת התמיד או מקרא מגילה, ואף ייתכן שקריאת המגילה מבטלת לחלוטין את עבודת מקדש.

נראה עוד שמקרא מגילה קודם או אף דוחה את עבודת התמיד, אך לא רק בשל חובת פרסום הנס כדברי התוספות, או בשל "ברוב עם הדרת מלך" כדברי הריטב"א, אלא כדי להדגיש שהיכולת להקים את בית המקדש השני היא בשל נס פורים. נס פורים הוא הבסיס והתשתית לכל העבודה הגדולה שנעשית לאורך כל הבית השני, ולכן ישנה גם אפשרות שביום זה תידחה או אף תבטל עבודת ה' הלאומית והציבורית, דבר שאולי אין לו אח ורע בכל השנה כולה.¹⁶

בפסוק נאמר שמייד עם חנוכת הבית העמידו מחדש את הכהנים במשמרותיהם והלוויים במחלקותיהם (עזרא ו, יח). הרב דוד אלטשולר (מצודת דוד שם) הסביר: "הכהנים לעבודת המזבח, והלוים לדבר בשיר". נראה שפסוק זה הוא המקור לפירוט שבברייתא שבסוגייתנו: "כהנים בעבודתן [עבודת המזבח], ולוים בדוכן [לדבר בשיר], וישראל במעמדן,¹⁷ כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה", וכן אחר כך בדברי רב יהודה אמר רב.

סיכום

כוהנים, לוויים וישראלים שעובדים בבית המקדש מפסיקים את עבודתם, אינם מקריבים קורבן תמיד, ויוצאים לשמוע מגילה עם כל הציבור. הנימוק ליציאה זאת הוא משום פרסום הנס או "ברוב עם הדרת מלך". ראשונים חלקו בשאלה אם משמעות "מבטלין עבודתן" היא ביטול מוחלט, הפסד שאינו חוזר, או דחייה של מצווה אחרת כמו עבודת התמיד, וקדימות למקרא מגילה. רוב הראשונים פירשו שהכוונה היא קדימות, מקרא מגילה קודם לעבודת התמיד. הקדמה זו נקראת ביטול כי אין מקיימים את העבודה הקבועה שבכל יום באותו הזמן, אך היא אפשרית רק כשיכולים להשלים את העבודה לאחר קריאת המגילה. אם אי אפשר, אין מבטלים את עבודת התמיד, שהיא מצווה מהתורה, לטובת מקרא מגילה, שהיא מצווה מדרבנן. נראה שגם הרמב"ם פירש כך את הביטוי "מבטלין עבודתן". הרמב"ם ביסס את פירושו על דברי רבא שאמר: "עבודה ומקרא מגילה – מקרא מגילה עדיף", עדיף במשמעות של קודם.

מה הבסיס להלכה ייחודית זו, "כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה"? נראה שהדבר תלוי ברקע ההיסטורי של זמן בניין בית המקדש השני וחנוכתו. לפי המלבי"ם חנוכת בית המקדש השני נמשכה עשרים ואחד ימים בין התאריכים ג' באדר עד כ"ג באדר. בימים הללו חל פורים, והוא הפורים הראשון שקיימו במקדש, כשש שנים לאחר הנס. הרקע לגזרת השמד על עם ישראל נקשר עם הפסקת בניין בית המקדש השני, ובעקבות נס פורים חודש הרישיון לבנותו. היציאה של העובדים

¹⁵ המלבי"ם (יחזקאל מה, כה) כתב עוד: "בימי משה המילואים היו ז' ימים, ובימי שלמה היו י"ד ימים, ובימי עזרא היו כ"א ימים. הרי כל אחד הוסיף על המילואים הקודמים לו, ז' ימים עם הימים הקודמים".

¹⁶ הבנה אחרת של המקורות הללו ומשמעותן: הרב ישראל אריאל (סידור המקדש, ב, עמ' 499–507).

¹⁷ על הערך והמשמעות העמוקה של "כהנים בעבודתם, לוויים בדוכן, וישראל במעמדם" בזמן שבית המקדש היה קיים, והשבר הגדול לאחר חורבן הבית, ראה בדברי הרא"ה קוק (עולת ראיה, א, עמ' קיז).

במקדש למקרא מגילה עם כל הציבור מעצימה את השבח וההודיה לה' על הנס הגדול, ובשל כך ייתכן שביום זה תידחה ואולי אף תבטל עבודת התמיד. ההדגשה שבפסוק על הקמתן המחודשת של משמרות הכהנים ומחלקות הלויים עם חנוכת בית המקדש השני היא התשתית לאמור בבבלי: "כהנים בעבודתן, ולוים בדוכנן, וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה".